

MAGYAR TANÜGY

TUDOMÁNYOS KÖZOKTATÁSÜGYI FOLYÓIRAT

MALMOSI KÁROLY

GYAK. GYMN. R. TANÁR

Dr CSÁSZÁR KÁROLY

REÁLISK. R. TANÁR

ÉS

MAYER MIKSA

MINIST. FOGALMAZÓ

KÖZREMŰKÖDÉSEVEL.

SZERKESZTI

Dr KÁRMÁN MÓR

A KÖZÉPISK. TANÁRKÉPZŐBEN A PHILOS. ÉS PAEDAG. TANÁRA
AZ ORSZ. KÖZORT. TANÁCS JEGYZŐJE

1877

HATODIK ÉVFOLYAM

260

BUDAPEST 1877

KIADJA AZ EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
(HOFFMANN ÉS MOLNÁR)

gatják, nem szabad ilyenekkel a fiuk erkölcsiségét rontani. Értik ezt önök? Én nem. Pedig én is paedagogus volnék vagy mi. Áz a bajunk, hogy nálunk a paedagogus nem egyszeresind psychologus. Mert akkor tudná, hogy a gyermek képzelete még nincs annyira megmételvezve, mint a miénk, tudná, hogy a gyermekben van még naivitás, melyet tönkretenni valóságos bűn, hogy bizonyos dolgok leplezése és takargatása a legrosszabb eljárás a világon. Mert így szabadjára hagyjuk a képzeletet, pedig amugy vezethető, irányozható. Egyáltalában ez az egész irány inkább ront, mint használ; de téves alapon áll: a gyermeket a magunk és nem a gyermek szempontjából ítéljük meg. Egy ismerősöm beszélt, hogy egykori görög tanárja az osztályban még az *Odyssea VII.* énekét is elolvastatta, elejétől végig; a tanár oly komolyan fejtegetett itt, mint egybűt »s nem is történt semmi baj.« Megengedem, ez túlzás volt. De tapasztaltam, hogy a tanár komolyságától függ itt is minden, itt csakugy mint egybűt. Ne piruljunk mi a gyermekek helyett! Piruljon mindenikünk saját magáért s többre megyünk — erkölcsiség dolgában is.

Visszatérve Aranyra, azt mondom: ha egyik-másik költeménye nem iskolába való, annak csak az lehet az oka, hogy a tanulók még nem értenék. De a mi már nekik való, azt siessünk is kezükbe adni; s pedig megesonkítás nélkül. Mert van erre is eset tankönyvirodalmunkban. Egy tanár egy magyar olvasókönyvet szerkeszt, s mire második kiadása megjelenik, észreveszi, hogy a Regében a csoda-szarvasról van nyolcz erkölestelen sor; ki is hagyja nyomban. Én a hiányzó sorokat tanítványaimnak lediktáltam, sőt meg is magyaráztam, de nem esett azért semmi baj erkölcsiségükön. Minthogy fölteszem olvasóimról, hogy ők sem tudták addig, hogy Aranyt az erkölesrendőrség vagy magyarul: Sittenpolizei szempontjából is lehet vizsgálni, közlöm épülésükre az inkriminált sorokat: Kemény próba: férfit ölni, Kilencz ifj t megbűvölni, Szerelemre csalogatni, Szerelemtől szűz maradni. Így tanulnak tündérséget, Szívszakasztó mesterséget; Minden éjjel számot adnak S minden éjjel ugy vigadnak.

Kérdem: nem szívzakasztóbb mesterség-e az ily tankönyvgyártás még a tündérségnél is? Tanuljunk e téren is Gregusstól!

Dr. Bánóczi József.

MYTHOLOGIAI KÉZIKÖNYVEK.

- I. *Müller Miksa újabb fölolvasásai a nyelvtudományról.* A magyar tudom. akadémia megbízásából a hetedik angol kiadás után fordította *Dr. Simonyi Zsigmond.* — Budapest, 1876. (Megjelent a m. tud. akad. könyvkiadó vállalatának irodalmi sorozatában.)

- II. *Görög regék.* Cox György után az eredeti angol második kiadás szerint magyarra fordította s bevezetéssel ellátta Komáromy Lajos, tanár. 1. füzet (Budapest, 1877. Franklin-Társulat.) Megjelent az országos középtanodai tanárszövetség megbízásából Dr. Kármán Mór által szerkesztett *Ifjusági iratok Tárában*, mint I. füzet.
- II. A *Mythologia kézikönyve.* Irta Cox György. A harmadik angol kiadás után fordította és a finn mythológiával bővítette Dr. Simonyi Zsigmond. Budapest, 1877. Franklin-Társulat.

A könyv, melyet a fentebbi sor első helyén talál az olvasó, egy régi tudomány egészen új irányának törte meg az útját, értem a mythologia azon irányának, melyet maguk az alapítók összehasonlító mythológiának neveznek egy kissé szerényen, és melyet jobban *psychologiai mythológiának*, vagy egyáltalán *tudományos mythológiának* nevezhetünk. Mythologia, melyet azok, kik vele foglalkoztak, *összehasonlítóknak* neveztek, létezett már ezelőtt is. Összehasonlítottak görög mythoszokat egyiptomiakkal, zsidókkal stb. a nélkül, hogy egyébre lettek volna tekintettel, mint külső hasonlóságokra, melyek vagy véletlen összetalálkozásból eredtek, részint pedig csakugyan mélyebb, psychologiai vagy ethnographiai okokból magyarázhatók, de melyeket az illető tudomány művelői közelmult időben még nem igen fürkésztek, megelégedvén a pusztá hasonlóság constatálásával.

Az összehasonlító nyelvtudomány, melynek keletkezése történetét e folyóirat olvasói eléggé ismerik, haladásának legelső látható eredménye a régi világ szellemi életének megítélésében, az összehasonlító mythologia tudományos tárgyalása volt. Ez legelőször hozta tisztába azon igazságot, mely szerint a mythoszok alakulása belső és szoros összefüggésben van a nyelv keletkezésével és elágazásával, legelőször jelölte ki, legelőször hozta alkalmazásba azon szellemes módszert, mely a rokon népek mythoszait és mythoszi kifejezéseit párhuzamban tárgyalta ugyanazon népek nyelveinek kutatásával, és legközelebb a mythoszi kifejezéseket vetette alá az összehasonlító nyelvtudomány módszerének; legelőször volt fő tekintettel azon psychologiai folyamatra, mely a régi ember lelkében mythoszt támasztott; azon historiai tényezőkre, melyek közreműködése ily ősrégi mythoszi kifejezéseket mindig másalakokba öntött és átmódosított.

Ezen igazságok és ezen módszer elemei legelőször egy német tudós által lettek kifejtve. Ha szoros értelemben vett *úttörésről* szólunk e téren, úgy Kuhn Adalbert berlini professor »*Die Herabkunft des Feuers und des Göttertrankes*« című munkáját illeti az úttörő ezime. Mégis Müller Miksának tulajdonítjuk ez érdemet, kit, chronologiailag véve a dolgot, — ugyan a Kuhn által megindított irányban látunk haladni, de ki legelőször illesztette be a tudomány ezen ágát a művelt köztudatba, ki Kuhn kezdeményezésének megadta azt a formát, mely képessé tette azt a tudományok

sorában oly előkelő helyet elfoglalni, mint a minőt tényleg elfoglal. Ezen nagy érdeme van az I. szám alatt említett könyv VIII —IX. fejezeteinek. Müller nem tapos régi utakat. Mert bár nem övé a kezdeményezés, az összehasonlító mythológiát mégis egy új stadiumba vezette át. Külön az ugynevezett *athmosphaericus* elmélet híve; azon elméleté, mely szerint a mythoszi szavak leginkább légtümenényeknek nyelvi kifejezései. Ennek ellenében Müller a *solaris* elmélet híve, azon elméleté, mely a mythoszi kifejezéseket leginkább a napnak és ellentétének megnevezéseiként mutatja be. Nem tartozhatik ide a *solaris* és *athmosphaericus* elmélet különféleségeit, melyek között az előbbit különösen az angol szaktudósok, az utóbbit a francziák és németek képviselik, részletezni, sem pedig Müller eredményeit, akár csak főbb vonásaik szerint bemutatni. Felteszem e folyóirat olvasóiról, hogy a jelzett munkát már eddig is eléggé ismerik, és hogy magyar kiadása újra és méginkább fogja őket megbarátkoztatni ezen nevezetes könyvvel, melynek két egymással szoros összeköttetésben levő új tudományág: az összehasonlító nyelvtudomány és mythologia mai állása oly véghetetlen sokat köszön. A fordító jeles fiatal tudósunk, Simonyi Zsigmond, a könyv érdekében mindent megtett, mit egy művelt fordítótól, ki nem gépszerűleg járul a fordítás alá vett munkának, e tekintetben elvárhattunk. Különös dicséretes kiemelésre érdemes az, hogy a hol magyar dolgok a könyvben elmondottakat illusztrálhatják, vagy viszont a hol a könyvben fejtegetett igazságok magyar dolgokra fényt deríthetnek, ennek példákön való kimutatását nem mulasztotta el, egyáltalán pedig odatörekedett, hogy a külföldi irodalomban, fájdalom, elhanyagolt magyar nyelvtudomány eredményeit azon izléssel és ügyességgel, melynek már egyébként is dicséretes jeleit adta — beledolgozza és beletoldja a könyv illető helyeibe. E tekintetben Müller könyve magyar kiadásának ezen második kötete haladást jelez a régebben megjelent elsővel szemben. (L. M. T. III. 1874. 606. lap.) A fordítónak e munkában érvényre jutó modorossága ellen kell csak felszólalnunk e helyt, mert komolyan mondhatjuk, sajnálnunk kellene, ha elharapóznék irodalmunkban. A fordító szeret ugyanis az idegen, különösen a görög s latin szónak oly alakot adni, hogy néha nagy ügyünkbe-bajunkba kerülhet, ráismerni a szó sajátképeni nyelvi értékére. *Mitus*-t irni *Mythus* helyett, vagy pláne *egzakt*-ot *exakt* vagy *exact* helyett szerintem csak furesaságnak nevezhető, mert oly fiatal és szellemes írónál, minő Simonyi Zsigmond, pedantismust nem igen gondolhatnánk még. Jól ismerem mindazon érveket, melyeket az ilyféle heterográfia mellett fel lehet hozni. De egészen eltekintve a helyesírás azon elveinek, melyek tulságos alkalmazását mutatják be az idézett példák jogosultságától az anyanyelvben, kérdem én, van-e annyi jogunk az illető idegen szókhoz, képezik-e azok mai nap a magyar nyelvnek annyira szerves alkatrészt, hogy máris kényünk-kedvünk szerint bánhassunk el velük, mint magunk jószágával, mint elbánunk oly idegen szókkal, minők p. o. Krisztus, templom, kaanonok, Jeruzsálem stb., melyeket a történet és a néptudat megmagyarosított? Ha a *mitus* és *egzakt*-

féle írást következetesen akarnók keresztülvinni, maholnap *ajtonómiát*, *monárkiát*, (ha csak a régi magyar *ch*-ba nem kapaszkodnak) kell majd írnuuk. Ehez, ugy gondolom, fordítónkuak sem volna kedve. Ha a római író, ki a görög *μῦθος*-t latinná tette, midőn az *os* véget, *us*-ra változtatta, nem restelte az idegen *th* hangot, miért tuknáljunk mi ömragunkra oly külözöködést, melynek consequens keresztülvitelére alig volna lehetséges a kellő mértéket megtalálni, (a fordító például Egiptomot ír, holott hazánk legtöbb vidékén Egiptomot mondanak), mely azonkívül, hogy reá semmi szükségünk sincs, egyenesen ártalmasnak mondható? Mert a polgárjogot nem nyert idegen szók etymologiai írásának kiirtása megfosztana bennünket az ilyen szókra nézve azon etymologiai öntudattól, mely midőn az egy csoportba tartozó alakokat egy kategoria alatt tartja szellemünk előtt, egyszersmind megőriz bennünket az oly szók használatában sokféle botlástól és elősegíti a szók helyes használatát és értését. Őrizkedjék a művelt író ily alakoktól, mint *hyerarhía*, *stylus* stb., melyekkel lépten-nyomon találkozunk, de ne üzenjünk háborut az *x*-eknek és *y*-oknak, hol ezek helyükön vannak. Sok egyéb teendők van az irodalom és nyelvtisztítás terén, sem-hogy ily kicsinyiségekben találjuk gyönyörűségünket.

De úgy látszik, maga Simonyi ur sem szándékozik állandóan ragaszkodni az idegen szók olyatén átírásához, a minőt Müller munkájának fordításában próbált körösztülvinni. Azon munkának fordításában, melyet a ezimben felsorolt könyvek között III. helyre tettünk, már ellagyja azt. Cox György kis mythologiai kézikönyvének fordítása az.

Ezen folyóirat IV. kötetében (1874. 172. lap és kk.) »A Mythologia tanításáról« ezimű czikkben elmondottuk nézeteinket a mythologia iskolai oktatásának hiányairól és egy-pár gondolatot koczkaztattunk arra nézve, hogyan lehetne a tudomány és a paedagogia kivánalmainak eleget téve, ezen kirívó hiányokon segíteni. Felelítettük, hogy mindazon haladásnak, melyet az újabb összehasonlító mythologia ezen tudományra nézve jelez, a mythologia iskolai oktatásában semmi nyoma, és elmondottuk véleményünket arra nézve, hogyan lehetne a paedagogia ezen részét is az ujkori tudomány színvonalára emelni. Cox György jeles angol tudós volt eddig az egyedüli, ki ezen problema megoldását kísérlette meg, ugyanazon férfiu, ki az árja összehasonlító mythologia tudományában egy-két kötetű mély tudományossággal írt munkával jeleskedett. Oly magas nemzeti öntudat és a valódi tudós feladatától olyannyira áthatott lelkület, mint a minőt az angol nemzet tud lehelni fiálba, szükséges ahhoz, hogy a tudományában első rangu munkákat teremtő tudós leszálljon az iskolai tanítás elemi régiójába, és nagy munkái mellett elemi iskolakönyveket készítsen. Mily óriási különbséget mutat ezen jelenség az angol és német tudósok között, kiknek legnagyobb részt az ilyen apró foglalkozás derogálni szokott. Bain, az angol philosophia egyik legjelesebb képviselője, elemi grammatikát ír, és a »Text book« neve alatt ismeretes iskolakönyvek szerzői mindmegannyi jeles tudósok.

Vannak más országok is, hol a tudomány hivatalos első rangú képviselői elemi könyvek szerkesztésével foglalkoznak, de ezen sajátságuk még nem állítja őket a Cox-ok és Bain-ek rangsorába. Mert az, a mi ezen és a hozzájuk hasonló nagy férfiakat e tekintetben példányképekké emeli, nem azon tünemény, hogy elemi könyveket írnak, hanem a tudomány állásának, melynek ők is lényeges activ tényezői között foglalnak helyet, mondom, hogy a tudomány állásának teljes öntudatából irták e könyveket, melyeken aztán meg is látszik, hogy olyan ember foglalta össze azokban az illető tudomány elemi eredményeit, ki ezen eredmények előteremtésében előkelő részt vett. Ilyen Cox is a mythológiában, és ilyen szempontból kell tekinteni azon két tankönyvet, melynek irodalmunkba való átültetése által az »Ifjusági iratok tárának« szerkesztője ismert jó ízlésének egy újabb példáját nyújtotta. A »*Mythologia kézikönyve*« az összehasonlító mythologia eredményeit *in nuce* foglalja magában oly eleven előadásban, oly szép elrendezésben, hogy átpillantásánál sajnálatteljes visszaemlékezés lepi meg lelkiünket, annak emléke, mily módon gyötörtettünk mi gyermekkorunkban a mythológiával, a nélkül, hogy oktatóink a tudománynak akár akkori állását is tekintetbe vették volna; és örvendetes tudata annak, hogy azóta mily nagyot haladott a világ. Szebben és kellemesebben, mint azt Cox tette, alig lehetne az összehasonlító mythoszmagyarítás eredményeit gyermekeknek előadni. »Ha a gyermekek szabad választására bízók« — ugymond Müller (Essays. II. kötet 138. lap) — »valjon inkább hallgatnak meg egy-egy történetkét az éjszaki mythologia gyötrő szellemeiről, vagy pedig a trójai háboru mondáját, a mint ezt Cox ur elbeszéli, ugy tökéletesen meg vagyok arról győződve, sőt tapasztalásból tudom, hogy mindnyájan Grimm és Dasent után kíváncznának. De ha azt mondja arra valaki a gyermekeknek, hogy nem járják örökösen boszorkányok és tündérek, és hogy kell nekik valamit a görögök isteneiről és istenasszonyairól is megtanulni; ép oly bizonyosan tudjuk, hogy inkább hallgatnak Cox ur regéire a görögök tündérországáról, mint bármely más könyvre, melyet ezek előadása alkalmával használni szoktak.« — Cox előadásának egyszerű kellemetessége egykönnyen kedvenc olvasókönyvévé teheti az ifjuságnak, a tanító pedig annál is inkább fogja e szép könyvecskére utalni, minthogy azon megnyugtató öntudattal adhatja kezébe, hogy a tudomány legújabb és legmegbízhatóbb eredményeihez szoktatja a gyermek mythologiai érzékét. Csinos előszava meg fogja értetni a gyermekekkel azon általános szempontokat, melyekből minden mythoszt nézni kell. Nem hiszem, hogy sikerülne valakinek az összehasonlító mythologia elméletét a kicsinyek számára szebben megmagyarázni, mint ezt Cox ur tette előbeszédében. A könyv első kiadása csak a latin és görög mythológiával foglalkozott, a későbbi kiadások egy érezhetővé vált hiányon segítettek, midőn az egyiptomi, assyriai, ind, perzsa és éjszaki mythologia elemeinek is helyet adtak. De nem hallgathatjuk el, hogy ezen mythológiák némelyikével oly mostohán bánt el szerző, hogy inkább semmit se, mint ily sovány vázlatot. A nevezett népeknek 188 lap között összesen

19 lap jutott, és ezekben is, a perzsa mythológiát illetőleg, melynek két lap jutott, azt a hibát követte el, hogy a sajátképeni mythologia helyett a perzsák *vallását* adja elő. A sémi mythológiát kizárólag a 2 lapnyi »assyriai mythologia« által látjuk képviselve, és ezt is oly alakban birjuk, mely a tudomány mai állását az assyriai mythológiára nézve nem tünteti elénk. Ez nem a szerző hibája; de szívesen láttuk volna, ha a fordító a kis részletet az újabb kutatások színvonalára emelte volna, és oly módon idomította volna át a fejezetet, hogy megfelelt volna azon eredményeknek, melyek az eredeti 4. kiadás óta bővítik a tudományos látkört.

A jeles fordítótól ezt annyival is inkább elvárhattuk, minthogy Cox könyvét amugy is igen lényeges módosításoknak vetette alája. Igen jó tapintatáról tanuskodik azon eljárása, hogy elhagyta az eredeti könyvnek kissé döcögős katechetikus alakját. Cox kérdés-foleletek alakjában adta elő a mythologia elemeit. Ma már kérdés nem lehet józan tanfériak között, hogy ezen didacticai fogás, melyről soká azt hitték, hogy a gyermekekkel való tanító elbánást inkább segíti elő, mintha ügyesen szerkesztett és olvasásra szánt könyvet adunk kezébe, meghaladott álláspontot képvisel. A fordító ezt, úgy látszik, belátta és igen helyesen cselekedett a könyv és az ügy érdekében, hogy a katechismusból olvasókönyvet csinált.

Szívből üdvözljük az eredeti könyv azon bővítését, melyet a 189—203. lapig terjedő »Finn Mythologia« foglal magában. Magyar gyermeknek kell ismernie a finnek mythológiáját, a magyar nemzet legközelebbi rokonát; és igen jó mintája kínálkozott Simonyi urnak a finn mythologia legérdekesebb és legvonzóbb tudnivalójának összeállítása alkalmával Cox-ban, kinek előadása modorához alkalmazta Simonyi ur ezen hasznos függelékét. Szívesen elismerjük azon jó tapintatot, melyet a finn mythoszok magyarázatában tanusított; különösen kiemeljük a 196—198. lapon található magyarázatokat, melyek Väinämöinen, Ilmarinen, Louhi, Sampo finn mythoszi alakok igen találóan magyaráztatnak a soláris elmélet alapján. Különösen a Sampo (napsugár) és Louhi (új) magyarázata igen szellemesen van keresztülvive oly módon, hogy ezen egy példán is mindenki meggyőződhetik arról, hogy a józan nyelvészeti szempontokból kiinduló módszer az egyedüli, mely a régi mythoszok megértését lehetővé teszi, és hogy ezen módszernek kell alája vetni azon mythológiákat is, melyekről soká azt hitték, hogy pusztán ethnographiai jelentőségük van. Csak azt az egy kifogást lehetne a könyv ezen részlete ellen felhozni, hogy föléje emelkedik azon tudományos foknak, melyre Cox könyve fiatal olvasóiban szűnít. De úgy gondolom, nem árthatott, sőt szükséges is volt e tekintetben egy kissé mélyebben és behatóbban szólni a tárgyalt anyagról, minthogy legeslegelőször van ez alkalommal irodalmunkban a finn mythologia, mely saját nemzeti traditióinkra nézve oly fontos szereppel bír, a Kuhn-Müller-féle iskola által terjesztett alapigazságok nyomán előadva. — Ezen behatóbb magyarázat, melyet maga Cox sem birt mindenütt kikerülni, annál is inkább van helyén, minthogy

kivánatos, hogy a Cox-Simonyi-féle kézikönyv ne csak az ifjúságnak szolgáljon kaulauzúl a mythologia terén, hanem az érettebb koruak által is forgattassék haszonnal.

A jó ifjúsági iratnak, épúgy mint az úgynevezett népszerű könyveknek: ha csakugyan komoly tartásuak, olyanoknak kell lenniök, hogy a férfiú és a tudós is haszonnal olvashassa. E tekintetben a nyelvészet és mythologia terén Müller Miksa és Cox valósággal példányképekül szolgálhatnak.

Ép oly elismerést érdemel Komáromy Lajos tanár úr a II. alatt felhozott munka átültetéseért. Ezen munkát (»Tales of an cient Greece«) a szerző szintén azon czélból írta, hogy a modern összehasonlító mythologia eredményeit az ifjúság kobeében meghonosítsa és az Olymposzt az ifju szemc előtt azon tiszta fényben ragyogtassa, melyet évezredek fénye elhomályosított. Míg a III. alatti könyv inkább közeledik a rendszeres előadáshoz, addig ezen munka inkább chrestomathicus, a menyiben egyes kiválogatott regék bő terjedelmességben adatnak elő. A magyarázat a könyv végére függesztett jegyzetekben található, melyeket a fordító a Baudry francia átdolgozásának felhasználásával módosított át igényeinkhez mérten. Azonban a szöveg jegyzeteiben is található egynémely, igen találó, ez időszertnt a tudományban általánosn elismert magyarázat, p. a 43., 44. 50. stb. lapokon.

Ilyen jeles könyvvel szemben az ismertető azon furesa állapotba jő, hogy kedve kerekednék az egészszet mutatványképen közölni. Ez nem volna egyéb, mint az olvasóhoz azon kérdés intézése: ne mulassza el a jeles könyv áttekintését. A fordító úr magvas magyarsága kedvenez és minden tekintetben hasznos ifjúsági olvasókönyvvé teendí ezen munkát, melyben érettebb férfiak is, kik hébe-korba a régi mythoszalkotó idő hangulatát szivesen idézik fel lelkükben, gyönyörűséget találnak. A jelen füzet a munka első harmadát tartalmazza és a görög istenekről szóló regéket foglalja magában. Reménylendő, hogy nem sokára megkapjuk a hősrégeket és vegyes regéket tartalmazó folytatólagos füzeteket is. Fordító Cox munkáját bevezetéssel is bővítette, melyben körülbelül ugyanazon célra, mint a szerző a III. alatti munka elején, az érettebb ifju számára egyszerű módon elmondja az összehasonlító mythologia elméleti és alapvető igazságait. Komáromy ur eltalálta az e czélra alkalmas hangulatot és sikerrel birkózott meg azon nehéz feladattal, hogyan kelljen a tudományos kutatás eredményeit, és pedig oly eredményeket, melyek teljes átértéséhez számos előkészület, nyelvészeti, bölesészeti és történelmi kívántatik meg, az ifjak értelmi fokához mérten egyszerű nyelven elmondani. Nem fogja azonban tisztelt barátunk rossz néven venni, munkájának pedans ismertetőjétől, ha a bevezetés tartalmára nézve egypár megjegyzést kockáztat.

Mindenekelőtt azon tévedést — a tévedés nem Komáromy úr büne, hanem úgyszólván mindazoké, kik e tárgyról írtak — akarom helyreigazítani, hogy »az isten nyila« kifejezés magyar mythoszi képzethen találja alapját. Ezen felfogást a Bevezetés két helyén találjuk. »Az isten nyila« bibliai kifejezés, és alig fog ellen-

nondásra találni azon állításunk, hogy ezen phrazist népünk a bibliából vette át, mint sok egyebet, nem pedig régi mythológiájából. (Lásd cikkemet a Nyelvtudom. Közleményekben XII. köt., 223.) Csak egy pár helyre akarok emlékeztetni: Zsoltár XVIII. 15. vers. »Kibocsátá az ő nyilait, és elszéleszté őket, villámaik szaporitá és megzavarta őket.« (Nyilait = villámaik). V. ö. Habak. III. 11., Zsolt. LXXVII. 18. »Megzendülének az eget és a te nyilaid széjjel futkosnak«. Ugyszintén minden szoronsétlenséget és balesetet a biblia (Jób VI. 4.) »Isten nyilának« nevez. »Isten nyilai vannak velem«, amyi mint »szerencsétlenség üldöz engem.« De minék hoznék fel több példát? Kétségtelenek tarthatjuk ezután is, hogy a magyar »Isten nyila« a bibliából átvett kifejezés, nem pedig mint az 5. lapon olvassuk, alapját azon körülményben bírja, hogy »Épen így mondotta a nyilazást kedvelő ős magyar, midőn az égen ciklázó és a földre is lecsapó villámokat látta, hogy az Isten nyilait lövöldözi az égen s a földre«, vagy tovább (7. lapon), hol a »leütött a nyila« kifejezés az »ős-régi pogány magyarok«-nak tulajdonítatik. (Közbevetőleg megjegyzem, hogy túl a Dunán a nép ajkán legtöbbször így halljuk e kifejezést: isten nyilája).

A bevezetés 4. lapján azt olvassuk: »hogy *mythos* alatt nem kell érteni általában mindenféle mesét, hanem a mesék országából csak azokat, melyek istenekről, hősökről, szellemekről és egyéb emberfölötti teremtsékekről szólnak.« — Ezen tételre nézve tisztelt barátommal semmiképen egyet nem érthetek. És pedig azért nem, mert, mint szavaiból értem, nem tesz különbséget a régi ember *mythosza* és vallása között. A mit ő kizárólag akar a *mythosz* körébe tartozónak mondani, az a *mythosz* történeti fejlődésének egy másodlagos fokát képviseli, azon fokot, midőn a *mythosz*alakok egyénítése és személyítése (*individualisatio* és *personificatio*), stadiumát meghaladva, a *mythosz*alakokból *theologiai*, azaz vallásos alakok lesznek, istenek és félistenek. Komáromy barátom a *mythosz* létezését azzal a jelenséggel kezdeti meg, midőn az sajátképeni eleven létezését már bevégezte, midőn a *mythoszból* vallás alakul. Hogy álláspontomat e tekintetben röviden összefoglaljam, közlök egypár sort *mythologiai* könyvem azon fejezetéből, mely ezen kérdéssel foglalkozik: »A *mythos* életének végpontja azon időponttal esik össze, midőn a *mythosz* elemeiből, egy istenekkel betöltött *vallásos* világnézet alakul. A *mythosz* eleven, tudatos létezése véget ér, midőn a *mythosz* alakjaiból istenek válnak. A *theologia* (ezen kifejezés alatt általában az-istenekhez fűződő világnézetet értem) trónjáról elűzi a *mythológiát*. De csak az ős *mythosz* élettelen létezéső éri el ezzel végét; a vallásos érteleme módosított és magyarázott *mythosz* tovább él és csak most kezdi befutni egy tartalomdu és változatos sorát a fejlődési fokoknak, mely fokok mindegyike azon ember vallásos és művelődési állásának viseli bélyegét, a ki a *mythos*t beszéli. *Mythosz* elemekből ekkor válnak mondák, regék, mesék, legondák. És minthogy a vallás a mint legelőször keletkezik, nem mint a *mythosz* ellentéte lép a történetbe, hanem mint a *mythosz* egy magasabb fejlődési foka, azért másrészt a

vallás létezése nem zárja ki tökéletesen a mythoszt. A vallássá vált mythoszi elemek mellett a mythosi anyag még tetemes alkatrészei maradnak meg, melyeket a vallás még nem dolgozott fel, és ezen alkatrészek, mint mythoszok tovább folytatják életüket, míg a vallásos átídomítási processus azokat is belevonja birodalmába (Der Mythos bei den Hebraern und seine geschichtliche Entwicklung, 63. lap. V. ö. Ennek bővebb kifejtését ugyanott a 264. lapon és kk.) Nem kerülheti el senkinek sem figyelmét, hogy számos görög mythoszi alakok még abban az időben, midőn a görög nép már a theologiai fokra lépett, és mythosz alakjai nagy részét isteni jelentsében ismerte csak, sem értett minden mythoszi alak alatt ily theologiai személyt. Könnyű volna bizonyítani, hogy sok alak, mely Homérosznál még nem lépett be az »emberfölötti teremtések« sorába, Hésiodos theogoniai rendszerében már theologiai jelentéssel bír. — De még a szerző álláspontjáról sem igazolható állítása minden oldalról. — A mythologia alakjai a személyítés folyamata alatt nemcsak vallástani személyekké válnak, hanem egy egész tömeg mythoszi alakból *históriai* személy lesz; oly *históriai* személy, mely azért, hogy nem csináltak belőle istent, nem szünt meg mythoszi alak lenni. Komáromy ur fordításának második és harmadik füzeté hemzsegni fog ily alakoktól. Az igaz, hogy igen könnyen ráfoghatni az ily alakokra, hogy »hősök.« De hozzászoktunk a mythologiai herosokat istenféle személyeknek nézni. Nem oly könnyen lesz azonban bizonyítható, hogy minden *históriai*vá vált mythoszi király ezen értelemben a herosok sorába emelendő. A példák idézését bátran mellőzhetem, minthogy a mondottak igazsága okvetlenül kiderül, ha szellemünkben szemlét tartunk akármely nép mythologiájának azon része fölött, melyben történeti események beszéltetnek el, azaz, melyben a természeti tüneményekből társadalmi tünemények váltak.

Épen úgy kell ellenmondanom a Bevezetés következő szavainak: »A fejlődő ember idők folytán majd jobban-jobban közeledett fölfogásával az őt környező tárgyak valódi mivoltához; a későbbi unoka tehát egészen másnak látta és gondolta a napot, a felleget, a szeleket, mint a régi ősök. A természet tárgyainak és jeleneteinek ezen új fölfogás szerint új elnevezéseket adtak és a régi nevek, habár fönmaradtak is, lassanként elhomályosodtak és nagy részben értelmetlenekké váltak.« Az épen idézett mondat azon szavaival, melyeket különösen kiemeltem, semmiképen egyet nem érthetünk. Szerintük, ha ugyan félre nem értettem, a mythosz-alakokká vált nevek mellett a régi ember új neveket volt kénytelen alkotni, hogy kipótolja a szótári hézagot, mely appellativumoknak nomina propriáivá való változása által támadt. Ez amint a priori nyelvtörténeti lehetetlenség, úgy nem is felel meg a dolog tényleges állásának. Nem új szavakat alkotott a régi ember azért, mert a természeti tünemények nomenclaturájából mythoszi tulajdonnevek lettek, hanem mythoszi tulajdonnevekké lettek az appellativumok egy psychologiai fejlődés folytán, mely a nyelvtörténetben azon tünemény által nyer kifejezést, hogy egy dugszdag polyonymia és

synonymia helyet ad oligonymiának vagy mononymiának oly módon, hogy a sok szó helyébe, mely szók mindegyike a természeti tünemény más-más jelét, más-más mozzanatát festi, kevés vagy egy szó lép, mely aztán valamennyi jelet és momentumot felöleli, magába foglalja a nélkül, hogy etymologice is magában foglalná mindnyáját. Azon sok mythoszi név helyébe, mely más-más momentumát festi a *nap* életének, az egy *Héliosz* lép. mely már most átveszi a tulajdonnevekké vált régi appellatívumok által jelölt valamennyi mozzanatot. Tehát nem *új* szó alakul, hanem a *sok* régi szó helyébe, *egy* — szintoly régi lép, mely a helyett, hogy mint a polyonymikus korban a nap élete egy mozzanatának nyelvi kifejezője volna, a nap általános nevévé, a nap fogalmának összesítő (ugye barbár szó!) kifejezésévé válik. Az első fokon $Nap = a + b + c + d + \dots + n$; a második fokon $Nap = a$, és $a = (a + b + c + d + \dots + n)$. Matematikus ember e képtelen képlettől elborzad, de nem lehetek róla. A pszichológiában ezt a *képzetek összeolvasztásának* (Verschmelzung) nevezik. Azonban ezen a nyelvből, mint appellatívum, megmaradt a *appellatio* értéke nem zárja ki azt, hogy egyszersmind mythosz értéke is lehessen. *Hélios, Aurora* stb. mythologiai tekintetben tulajdonnevek, szótári tekintetben appellatívumok.

Szívesen ajánljuk az ismertetett munkákat a folyóirat olvasó közönségének érdekébe és figyelmébe. Örömmel üdvözölhetjük azokat, mint örvendetes jelét annak, hogy tudományos köreink figyelme egy új, a népek pszichológiájára és nemünk ősrégi fejlődéstörténetére nézve oly fontos tudomány felé irányul. Reménylünk, hogy a bemutatott munkák, melyek irodalmunkban valósággal hézagpótlók, a mythológiák tanulmányára hazánkban termékeny hatással lesznek.

Budapest, 1876. dec. 15-én.

Goldziher Ignác.

NÉPISKOLAI NYELVKÖNYVEK.

1. Nyelvtani Gyakorló Könyv a népiskolák II. oszt. szám. Bpest. a m. k. által tulajdona. 1877. — 2. Vezérkönyv a Magyar Nyelvtan. tanításában a népisk. II. és II. oszt. szám. 1871. — 3) Nyelvtani Gyak. Könyv a népisk. III. és IV. oszt. szám. 1876. — 4) Vezérkönyv a Magyar Nyelvtan tanításában a népisk. III. és IV. oszt. szám. 1873. — A m. k. vallás- és közokt. minisztertől koszoruzott pályaművek. Irta Nagy László. Pest, Pilis és Solt megyék I. tanfelügyelője.*)

Bizony siralmas állapotban van még iskoláinkban a magyar nyelvtanítás. Sem középiskoláinkban, sem népiskoláinkban nincsenek tisztában sokan avval sem, hogy

*) Az idézetekben a II. oszt. gyak. könyvét *gy*-vel a III. s IV. osztályát *Gy*-vel jelölöm, az I. s II. oszt. vezérkönyvét *v*-vel, a III-ik s IV-ét *V*-vel.